МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

**БРИНОВ ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ**

УДК 261

# СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЕТИКА ХРИСТИЯНСЬКОГО РЕАЛІЗМУ РЕЙНХОЛЬДА НІБУРА

спеціальність
09.00.14 – богослов'я

**АВТОРЕФЕРАТ**
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі філософії факультету історії, політології та міжнародних відносин Рівненського державного гуманітарного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент
**Панчук Ірина Іванівна**,
завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
**Гаврилюк Тетяна Вікторівна,**
завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту;

кандидат філософських наук
**Шевчук Павло Вікторович,**
викладач Київської богословської семінарії «Благодать та істина».

Захист відбудеться 27 квітня 2021 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 26 березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Остащук І. Б.

# ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми дослідження.** Сучасне постсекулярне суспільство демонструє поворот до релігії у пошуку відповідей на суспільні проблеми і питання, переосмислюючи догматичний та практичний досвід, набутий церквою як соціальною інституцією. У такому контексті велике значення має встановлення партнерського діалогу між церковною спільнотою й активною частиною суспільства, який базується на спільних цілях і взаємній повазі до учасників діалогу. Для цього потрібно визнати, по-перше, що Церква має правильно розуміти суспільно-політичний контекст сьогодення і розвивати публічну теологію відповідно до потреб і викликів часу.

Саме тому вважаємо важливим розглянути і дослідити феномен християнського реалізму як теологічну та філософську концепцію, яку розробив Рейнхольд Нібур та яка мала значний вплив на суспільство США у 1940-1950 роках. Рейнхольд Нібур починав розвиток своїх ідей саме з визнання невідповідності теології та практичного церковного служіння до проблем і викликів часу, і ці рефлексії привели його до того, що вплив теолога на суспільство був більшим, ніж на церкву.

Християнський реалізм Нібура був поверненням до християнських євангельських цінностей у суспільно-політичному просторі та продемонстрував здатність християнства відповідати на складні запитання сучасності й знаходити вихід із суспільних і політичних криз. Головними рисами християнського реалізму є практичність і прагматичність, біблійна етична спрямованість, а також чесність і відкритість у визнанні обмежених людських можливостей, що, з одного боку, призводить до помилок і поширення зла у світі, а з іншого – демонструє людську потребу в Бозі та дає можливість Богові проявити Себе через християн.

Варто зазначити, що в українському академічному просторі відсутні дослідження феномену християнського реалізму, творчості братів Рейнхольда та Хельмута Річарда Нібурів, а також немає перекладів українською мовою творів зазначених вище авторів. Більше того, деякі протестантські теологи не розрізняють творчості братів Нібурів і вважають їх однією людиною, тим самим несвідомо вводячи в оману аудиторію та припускаючись невірних висновків у своїх дослідженнях соціально-політичної теології. Тому наша робота спрямована на подолання цього недоліку і фокусується на творчості Рейнхольда Нібура, його соціально-політичних концепціях, а також на практичній можливості використання ідей християнського реалізму в контексті українського суспільства початку XXI століття.

Українське суспільство потерпає від багатьох проблем, що приводять до нескінченної послідовності суспільно-політичних криз, і у майбутньому перед ним, крім власних проблем та викликів, постануть також загальнолюдські й цивілізаційні виклики, які тільки підсилять негативний суспільний фон і продемонструють слабкість країни, роз’єднаність суспільства та відсутність стратегії розвитку, яка б ефективно вирішила суспільні проблеми.

На нашу думку, до цих проблем можна зарахувати загальну схильність пересічних громадян до ідеалізації, бажання покращення добробуту і швидких

суспільних перетворень, які неможливо втілити ні еволюційно, ні революційно, а також поширену ідеологію усвідомленої бідності та перекладання відповідальності за особистий стан та добробут на будь-кого іншого. Крім того, Україна потерпає від зовнішньої агресії з боку Російської Федерації, що вимагає не тільки військового захисту, але й філософсько-богословського осмислення українськими науковцями та інтелігенцією.

Церква в українському інформаційному просторі переважно займає безкомпромісну позицію власного захисту, замість формування еліт, трансформації суспільного світогляду та активної участі у вирішенні актуальних проблем українського суспільства. На нашу думку, це теж пов'язано з релігійним та світоглядним ідеалізмом, який призводить до неправильної оцінки суспільних реалій та авторитету церкви у суспільстві. Методи, які пропонує християнський реалізм, є ефективними у подоланні ілюзій, у забезпеченні добрих намірів належною владною підтримкою, а також в організації суспільного діалогу на засадах взаємної поваги і прагнення до загального блага.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження здійснено у межах комплексної науково-дослідної роботи кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету за науковими темами «Співвідношення релігійного і національного: контекст історії і культури українського народу» (реєстраційний номер 014U000085) та «Філософія в структурі сучасного соціогуманітарного знання» (реєстраційний номер 0116U007100).

**Метою дослідження** є комплексний аналіз соціально-політичної етики християнського реалізму, а також контекстуалізація соціальних ідей Рейнхольда Нібура в умовах українського суспільства на початку XXI століття. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі основні **дослідницькі завдання:**

- проаналізувати основні джерела концепцій християнського реалізму Рейнхольда Нібура, а також розглянути ідеї, які теологи, запозичили з праць Нібура та творчо осмислили;
- дослідити історичні, культурні й теологічні передумови виникнення і розвитку християнського реалізму, а також розглянути християнський реалізм у загальному контексті неоортодоксії;
- описати методологічний підхід Рейнхольда Нібура до формування концепцій християнського реалізму;
- розкрити основні положення соціально-політичної етики християнського реалізму в діалогах із суспільними проблемами першої половини XX століття;
- окреслити релігійно-антропологічне спрямування суспільних відносин із точки зору християнського реалізму;
- розглянути сучасний стан ідей християнського реалізму, а також сучасні проблеми українського суспільства крізь призму розуміння суспільних відносин у християнському реалізмі.

**Об'єктом дослідження** є теологічні, філософські та соціальні концепції християнського реалізму.

**Предметом дослідження** є соціально-політична етика християнського реалізму Рейнхольда Нібура.

**Теоретико-методологічні засади дослідження.** Дослідження виконане на межі богослов'я та релігієзнавства. Під час написання дисертаційного дослідження були застосовані загальнонаукові принципи аналізу історії релігійних ідей та богословських концепцій – об'єктивність, неупередженість, позаконфесійність, цілісність, а також принцип світоглядного плюралізму. Для вирішення дослідницьких завдань були використані такі основні методи: історико-генетичного та історико-філософського аналізу (для розгляду історичних і філософських передумов розвитку християнського реалізму); системного теологічного аналізу (під час дослідження теоретико-методологічного базису християнського реалізму); компаративного методу (при порівнянні християнського реалізму з іншими теологічними рухами); теологічної герменевтики (для розгляду й інтерпретації теологічних ідей у відповідному релігійно-філософському контексті); діалектичний метод (для аналізу діалектичних єдностей у концепціях християнського реалізму). Також використовувався метод соціального аналізу як інструмент інтерпретації сучасних соціальних процесів і явищ.

**Наукова новизна дослідження** полягає у тому, що вперше у вітчизняній теології здійснено комплексний аналіз соціально-політичної етики християнського реалізму, а також контекстуалізацію соціальних ідей Рейнхольда Нібура в умовах українського суспільства початку XXI століття.

Істотні наукові результати, що становлять новизну дисертаційної роботи, виносяться на захист і конкретизуються у таких положеннях:

*Вперше*

- доведено, що християнський реалізм Нібура є менш догматичним та більш прагматичним порівняно з європейською неоортодоксією, представниками якої є Карл Барт, Еміль Бруннер та Рудольф Бультман. Зазначено, що спільне між християнським реалізмом і неоортодоксією полягає у критиці протестантської ліберальної традиції та популяризації християнської філософії через звернення до здобутків Реформації. Виявлено, що філософські витоки християнського реалізму полягають у діалектиці Серена К'єркегора, антропології Блеза Паскаля, а також прагматизмі раннього Вільяма Джеймса та Дугласа Макінтоша. Теологічні витоки християнського реалізму Нібура полягають у теології Августина, а також у працях Мартіна Лютера та Жана Кальвіна. Доведено, що унікальність християнського реалізму полягає у поєднанні філософського прагматизму з теологічними етично-метафізичними концепціями;
- виявлено, що історичний метод Рейнхольда Нібура дозволяє діалектичне протистояння між Божим призначенням для світу і людськими свободами, а також між історією й вічністю. Головною складовою історичного методу стало використання Нібуром ретроспективного пророчого методу для інтерпретації історичних подій як прояву Бога. Такий метод загально підтверджує прихильність Нібура до теологічної концепції «прихованого Бога», Який є непізнаваним і Його дії можна побачити лише очима віри у минулому. Зазначено,

що це також обумовлює більшу відповідальність людей, ніж Бога, за творення історії і за суспільні перетворення, з точки зору християнського реалізму;

- доведено, що при використанні етичного методу Рейнхольд Нібур відокремлював індивідуальну етику від суспільної і підпорядковував релігійній моралі лише індивідуальну етику. Для опису поведінки людей з точки зору етики Нібур використовував такі основні категорії: «діти світла» та «діти темряви». «Діти світла» є прихильниками загального блага і намагаються втілити його у своїх діях, проте вони розподіляються на ідеалістів та реалістів. Ідеалісти не враховують обмежень, гріховності й недоліків реальності, а реалісти беруть до уваги гріховність людей, обмежені можливості, а також ймовірну протидію «дітей темряви». У свою чергу, «діти темряви» демонструють егоїзм, цинізм та діють лише у власних інтересах, за рахунок інших людей;
- встановлено, що теологічна методологія християнського реалізму є апологетичною й антропологічною. Провідну роль у теологічній методології відіграє концепція первородного гріха як фундамент для тези про обмеженість кожної людини і здатність її до зла. Зазначено, що Нібур описував гріх через концепцію тривожності за К'єркегором та розділяв гріхи на гріхи чуттєвості та гріхи гордості. Віра у теології християнського реалізму є засобом подолання гріха через самотрансценденцію, а хрест є центральним символом викуплення у теології Нібура. Зазначено загальну песимістичність теології Нібура та відсутність есхатологічних мотивів у погляді на історію;
- доведено, що головними особливостями політичного методу християнського реалізму є захист демократії, розбудова діалогу між суспільними групами, а також системна критика ідеалізму в політиці. Зазначено, що християнський реалізм розглядає можливість досягнення лише відносної соціальної справедливості. Продемонстровано, що, з точки зору християнського реалізму, суспільно-політичні відносини включають у себе відносини між соціальними групами, політичні відносини через право голосу та політичне представництво, а також економічні відносини, до яких належать трудові відносини, власність і діяльність підприємств. Доведено, що роль моралі у політиці полягає у забезпеченні справедливості під час відносин між соціальними групами, а також у встановленні запобіжників на політичні й економічні сили;
- виявлено, що критика Нібуром ліберальної ідеології полягає у надмірній раціоналізації людської природи, спробах розширити індивідуалістичний світогляд на все суспільство, а також нерозумінні позиції інших спільнот, зокрема бідних людей, які мають колективне світосприйняття. Ліберальний ідеалізм надто покладається на освіту як інструмент суспільного виховання, проте вона є інструментом забезпечення доступу до привілеїв. Також важлива роль освіти у перетворенні суспільної культури для відповідності технологічному прогресу цивілізації. Позиція християнського реалізму критикує ліберальний позитивізм, за яким прогрес та освіта допоможуть створити ідеальне суспільство. З точки зору християнського реалізму, можливо утворити суспільство з відносною рівністю та відносною справедливістю, у випадку, якщо

суспільна більшість буде належати до «дітей світла» і прикладати зусилля до суспільних перетворень;

- доведено, що християнський реалізм є практичною теологією, що фокусується на звільненні суспільства від ілюзій та реалістичній оцінці соціальних умов, з урахуванням обмежених можливостей людей чинити добро, спричиненої гріховністю, та наявності протидіючих сил, які керуються власними егоїстичними мотивами. Практична цінність християнського реалізму полягає у пошуку шляхів подолання кризи після реалістичної оцінки поточної ситуації. Християнський реалізм формує теоретичні засади протистояння тоталітаризму як абсолютному злу. А саме, для такого протистояння не потрібно бути ідеальними людьми та спільнотами, що живуть згідно з євангельськими заповідями, але повинно бути лише усвідомлення необхідності подолати абсолютне зло навіть не зовсім чистими засобами політичного або воєнного впливу;
- досліджено, що дискурс християнського реалізму відкриває нові можливості для усвідомлення механізмів подолання суспільної кризи, розвитку індивідуалізму, особистої відповідальності та розбудови українського суспільства на засадах діалогу і взаємної поваги. Це повинно відбуватись через залучення всіх активних верств населення, зокрема свідомих християн, до розбудови громадянського суспільства через вихід релігії в публічний простір на прагматичному рівні, позбувшись статусу ідеалістичних інституцій, далеких від актуальної реальності;
- встановлено, що сучасний стан української публічної теології потребує переоцінки в бік реалістичності, переусвідомлення публічної стратегії християнської спільноти з врахуванням наявних ресурсів, а також активної участі у вирішенні загальних суспільних проблем, а не тільки захисту інтересів власної суспільної групи. Аналіз сучасної української публічної теології, на основі праць Р. Тацюна, М. Черенкова, С. Головіна, К. Говоруна, Ю. Чорноморця, демонструє такі пріоритетні напрями розвитку: відкритість для діалогу, формування національних і політичних еліт, звільнення від суспільних та релігійних ілюзій.

*Уточнено:*

- що розбіжності християнського реалізму з теологією визволення можна поділити на методологічні, ідеологічні та практичні. Виявлено, що методологічна різниця між ними полягає у ставленні до наставництва, герменевтичному підході, інтерпретації історії й інтерпретації пророчого методу. Ідеологічні розбіжності полягають у взаємній несумісності трансценденції: християнський реалізм розглядає «вертикальну трансценденцію» як перевершення обмеженості за допомогою Божої сили, а теологія визволення розглядає «горизонтальну трансценденцію» як активні дії у спільноті, яка надихається Богом для подолання нерівності. Зазначено, що такі підходи кожна з теологій вважає взаємно хибними. Ідеологічні розбіжності між ними полягають у тому, що теологія визволення звільняє пригноблених від відповідальності за їхній стан та перекладає її на більш успішні суспільні групи і на Бога. У той же час християнський реалізм наголошує на особистій відповідальності за кожне

рішення з урахуванням можливих наслідків, а також на важливості вирішення проблем на своєму рівні. Такий підхід демонструє близькість ідей солідарності від католицької соціальної доктрини до соціальної етики християнського реалізму.

*Набуло подальшого розвитку:*

- розуміння теорії християнського реалізму щодо теоретичних засад протистояння тоталітаризму як абсолютному злу, які залишаються актуальними і є засобом для подолання надмірних пацифістських настроїв серед християн початку XXI століття.

**Теоретичне значення дослідження.** У дисертаційній роботі вперше в українському академічному просторі здійснено комплексний аналіз соціально-політичної етики християнського реалізму та ролі Рейнхольда Нібура у формуванні християнського реалізму. Доведено роль християнського реалізму в формуванні теологічних та філософських концепцій подолання суспільних криз, а також можливість його контекстуалізації в сучасному українському суспільному просторі. Висновки та результати дослідження дозволяють не тільки розширити розуміння ролі християнського реалізму в розвитку суспільної, філософської та теологічної думки першої половини XX століття, але також переосмислити ідеї й значення неоортодоксії. Християнський реалізм розглядається не тільки як явище американського прагматизму, але і як складова світового неоортодоксального руху, який розвивався не тільки у догматичному напрямку, але і у прагматичному напрямку переважно силами американських теологів, але ці два напрями мали спільне підґрунтя й однакові цілі з різними шляхами досягнення. Дослідження християнського реалізму сприяють розвитку суспільно-політичної етики та теології, а також соціології релігії.

**Практичне значення дослідження.** Результати, отримані під час проведення дослідження, можуть бути використані при викладанні релігієзнавчих, теологічних та філософських дисциплін у вищих навчальних закладах, при підготовці відповідної навчально-методичної літератури, а також при формуванні стратегій суспільної взаємодії між різними суспільними групами.

**Особистий внесок здобувача.** Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою автора. Висновки і положення наукової новизни отримані автором самостійно (без співавторів). Використані в дисертації ідеї, положення та гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувача.

**Апробації результатів дослідження.** Основні ідеї, тези та висновки дисертаційного дослідження були оприлюднені на таких міжнародних та всеукраїнських наукових заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки та освіти» (Львів, 23-24 березня 2020 р.); XIX Дистанційному методологічному богословському семінарі Євро-Азіатської теологічної асоціації «Взаємодія сучасної науки та богослов'я» (Київ, 4 квітня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки та освіти» (Львів, 15-16 квітня 2020 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Духовна культура України перед викликами часу (до 30-річчя кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)»

(Харків, 16 квітня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні шляхи розвитку науки та освіти» (Львів, 5-6 травня 2020 р.), Міжнародній науковій конференції студентів та аспірантів «XVI Харківські студентські філософські читання» (Харків, 30-31 жовтня 2020 р.).

**Публікації.** Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 5 статтях в українських фахових наукових виданнях та 1 статті у зарубіжному фаховому виданні.

**Структура дисертації.** Послідовність і логіка викладу матеріалу обумовлені поставленою метою та завданнями дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 222 сторінки, з яких 190 – основного тексту. Список використаних джерел налічує 209 найменувань на 17 сторінках, з яких 107 найменувань – іноземними мовами.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, визначається об’єкт і предмет, формулюються мета й наукові завдання роботи, розкривається наукова новизна, теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження.

**Перший розділ «Християнський реалізм в історичному та науково-дослідницькому контексті»** присвячено огляду історичного контексту розвитку християнського реалізму та сучасного стану досліджень християнського реалізму.

У ***підрозділі 1.1 «Стан розробленості проблеми»*** розглядаються досягнення Рейнхольда Нібура у публічній сфері, а також окреслюються напрями досліджень творчості Нібура у західному академічному середовищі, у Радянському Союзі, а також на пострадянському науковому просторі. Зазначено, що феномен християнського реалізму вивчається на Заході з 1950-х років і до теперішнього часу, а у Радянському Союзі та на пострадянському просторі переважна більшість досліджень творчості Нібура пов’язана з політичним реалізмом міжнародних відносин, співавторами якого були також Джордж Кеннан і Ганс Моргентау. Взято до уваги, що в українському науковому середовищі ідеї християнського реалізму маловідомі, а праці Нібура не мають перекладів на українську мову. З огляду на це, обґрунтовано доцільність огляду літературних джерел, у яких досліджується феномен християнського реалізму.

У ***підрозділі 1.2 «Аналіз літературних джерел»*** проводиться огляд ключових творів Нібура, що розкривають соціальну та політичну етику християнського реалізму. Головними працями Нібура, що присвячені соціально-політичній етиці християнського реалізму, є «Моральна людина і аморальне суспільство», «Інтерпретація християнської етики», «Діти світла і діти темряви» та «Християнство і політика сили».

«Моральна людина і аморальне суспільство» описує відносини людей у соціальних групах і доводить, що норми індивідуальної моралі, зокрема релігійної, неможливо застосовувати для регулювання суспільних відносин. Чим більшими стають суспільні групи, тим сильнішими у таких групах стають прояви колективного

егоїзму. Головною ідеєю праці є згубність ідеалістичних ідей, як ліберальних, так і соціалістичних, і цим доводиться необхідність пошуку компромісних, проте реалістичних рішень, які допоможуть забезпечити відносну суспільну справедливість і суспільний баланс.

«Інтерпретація християнської етики» є узагальненням семирічного досвіду Нібура у викладанні християнської етики в Об'єднаній теологічній семінарії. Нібур протиставляє ортодоксальну та ліберальну християнську етику до етики Ісуса Христа і доводить, що справжня пророча біблійна етика є недосяжним ідеалом, який неможливо втілити у практичному християнському житті. Але цей трансцендентний ідеал демонструє людству характер Бога і модель відносин у вічності.

Праця «Діти світла і діти темряви» захищає демократичний устрій як єдиний, що може підтримувати реальну рівновагу у відносинах між суспільними групами, а також забезпечувати відносну справедливість і можливість захисту особистих інтересів на економічному й політичному рівнях. Також у цій книзі Нібур вперше описує етичну концепцію «дітей світла» і «дітей темряви». Головна ідея книги пояснюється цитатою: «Людська здатність чинити справедливо робить демократію можливою, проте схильність людей до несправедливості робить демократію необхідною».

«Християнство і політика сили» є збіркою статей Нібура, які він написав і опублікував під час антинацистської й антипацифістської публічної кампанії. У них Нібур викладає обґрунтування політики сили замість політики слів, критикує ідеї радикального пацифізму перед загрозою свідомого зла, а також описує недоліки демократії, що допустили створення нацистського режиму в Німеччині та комуністичного режиму в Радянському Союзі. Ця діяльність богослова призвела до зміни суспільної думки американського суспільства щодо участі у Другій світовій війні й стосовно допомоги союзникам.

Окрім творів Нібура, у підрозділі розглядаються дослідження християнського реалізму Девідом Річардом Девісом і Марвіном Вілмотом Куком, які були опубліковані ще за життя Нібура, після Другої світової війни. Це підтверджує тезу про широку залученість християнського реалізму до суспільно-політичної дискусії того часу. Окремо розглядаються біографічні дослідження Рональда Стоуна, який був безпосереднім учнем Нібура, і праці Робіна Ловіна, який навчався, а згодом став викладачем тієї ж кафедри Об'єднаної теологічної семінарії, де викладав богослов.

Робін Ловін розглядає сучасний дискурс християнського реалізму і розрізняє чотири напрямки християнської суспільно-політичної етики, пов'язаної з християнським реалізмом. Першим напрямком є християнські сповідники, які заперечують суспільно-політичний підхід християнського реалізму і конфронтують із ним. Другим напрямком є антиутопічні реалісти, які є послідовними учнями Нібура і продовжують ідею сильного уряду, який повинен протистояти проявам зла у світі. Третім напрямком є контрапокаліптичні реалісти, які вважають, що для зменшення зла потрібно навпаки, обмежувати повноваження уряду на користь індивідів і громадянського суспільства. Четвертим напрямком є плюралістичні реалісти, які зосереджені на підтримці суспільного балансу між різними групами і проголошують важливість діалогу задля захисту плюралізму в суспільстві.

Таким чином, виявлено, що дослідників християнського реалізму можна розділити на три основні напрями: історико-біографічний, етико-теологічний і дипломатичний. Вирішено, що у межах нашого дослідження важливо звертатись саме до дослідників із перших двох напрямів.

У ***підрозділі 1.3 «Спорідненість із неоортодоксією»*** розглядається зв'язок християнського реалізму з ідеями неоортодоксії. Зазначено, що через схожість умов виникнення, а також через фокус проблематики, можна вважати християнський реалізм прагматичним напрямом неоортодоксії, який виник у США таким самим чином, яким у Європі виникла догматична неоортодоксія. Визначено чотири головні фактори, які були передумовами виникнення неоортодоксії як реакції на ліберальний світогляд. По-перше, це поширення історико-критичного методу текстологічного аналізу біблійних текстів. По-друге, це нове переосмислення ідей Реформації. По-третє, це зростання популярності консервативного протестантизму. По-четверте, це масштаб історичних криз на початку XX століття, які ліберальний світогляд не зміг здолати.

Таким чином, неоортодоксія розглядається як теологія кризи, яка намагалась через поєднання теології Реформації й актуальної філософії свого часу знайти відповіді на суспільні виклики. Головною особливістю неоортодоксії є цілковита залежність від своїх ідейних лідерів. Можна простежити, як втрачалась популярність напрямів неоортодоксії разом із втратою суспільного впливу засновниками цих напрямів.

Окремо у підрозділі проведено компаративний аналіз спільного і відмінного у поглядах Рейнхольда Нібура та провідних представників неоортодоксії: Карла Барта, Еміля Бруннера, Пауля Тілліха та Рудольфа Бультмана. Але, незважаючи на розбіжності у творчості, спільний здобуток названих мислителів неоортодоксії розкривається у п'ятьох пунктах. По-перше, це ідея пізнання Бога через Його самовідкриття у Христі. По-друге, це наголос на керигмі у дослідженнях Біблії. По-третє, це наголос на історично обумовленому контексті теологічної традиції. По-четверте, це відродження зв'язку з теологією Реформації. По-п'яте, це наголос на важливості екуменічної співпраці у християнстві.

У ***підрозділі 1.4 «Витоки християнського реалізму в прагматизмі»*** розглядається філософське підґрунтя християнського реалізму. Методика викладення ідей християнського реалізму є діалектичним протиставленням ідеального і реального, з демонстрацією напруженості, що виникає. Але саме ця напруженість, на думку Нібура, є джерелом динамічної сили. Він розташовує етичну релігію на метафізичному базисі й розглядає її як джерело соціальних перетворень.

Християнський реалізм розвинув такі ідеї філософського прагматизму: неможливість остаточної перемоги зла, захист плюралізму думок, неприпустимість ідеологічного фанатизму. Але, водночас, відмінність християнського реалізму від філософського прагматизму полягає у наступних тезах. По-перше, Нібур заперечував можливість виховання ідеальних членів суспільства через освіту. По-друге, він не погоджувався з моральним релятивізмом у прагматизмі. По-третє, Нібур вважав небезпечною редукцію критеріїв істини до питань користі у відношенні до суб'єкта. По-четверте, Нібур критикував довіру прагматиків до емпіричності у дослідженнях.

По-п’яте, Нібур наголошував на важливості контексту в кожному питанні, що потребує вирішення.

Таким чином, християнський реалізм поєднав теологічні погляди Реформації з філософським підходом прагматизму і сформував суспільно-політичну етику, метою якої було подолання суспільних та світоглядних криз першої половини ХХ століття.

**Другий розділ «Методологія християнського реалізму»** розкриває методологічні підходи Рейнхольда Нібура у філософії та теології, зокрема історичний, етичний, теологічний і політичний методи Нібура.

У ***підрозділі 2.1 «Історичний метод»*** описано підхід Нібура до осмислення соціальних і політичних відносин в історичному вимірі. Зазначено, що цей підхід є спекулятивно-герменевтичним і розглядає історію як поєднання Божого передбачення і людської свободи. Вічність у такому підході є фундаментом і джерелом виникнення тимчасових речей, а не окремим порядком існування. Нібур розрізняє три світоглядних підходи до історії: класичний, що пов’язує історію та природний світ; біблійно-християнський, що розрізняє історію, яка твориться людською свободою, та природний світ; раціональний, що розглядає людську свободу як засіб вирішення всіх проблем цивілізації. Сам Нібур фокусується на християнськму підході до історії, шукаючи сенси та відповіді на цивілізаційні запитання поза історичним процесом, але попри це, розгляд та вивчення історії дають можливість побачити моральний вимір історії, який є проявом втілення Божого плану, що відкривається перед очима віри. Жан Маритен розвиває антропологічний підхід до інтерпретації історії та розкриває діалектичну напруженість між трансцендентними принципами, які потрібно шукати в історії, та можливістю їхнього втілення у конкретний часовий проміжок.

У ***підрозділі 2.2 «Етичний метод»*** відбувається порівняння етики християнського реалізму з етичними системами середини ХХ століття. Джеймс Ліетт розглядає етичну систему християнського реалізму в порівнянні з ситуаційною етикою, нормативною етикою, контекстуальною етикою та етикою надії, яка виникла у період занепаду християнського реалізму. Ситуаційна етика, що була розроблена Джозефом Флетчером і Джоном Робінсоном, вважає мірилом всього прояв любові до особистості. Нормативна етика вважає біблійні заповіді нормами прямої дії для суспільної етики та є досить популярною у консервативних концепціях християнської етики. Контекстуальна етика описана Паулем Леманном і приділяє велике значення контексту прийняття рішення. Етика надії, розроблена Юргеном Мольтманом, пропонує розглядати світ з есхатологічної перспективи, а рішення – з позиції очікування пришестя Христа.

Порівняно з іншими етичними системами, етика християнського реалізму близька до контекстуальної етики через антропологічну спрямованість. Але в цілому, етика християнського реалізму складніша і побудована на базисі динамічного розвитку історії через прояви людської свободи. Ця етика спрямована на вирішення етичної трагедії, яка, на думку Нібура, полягає у тому, що корінь соціальної несправедливості міститься не в історичному процесі, не в технологіях, а у природі соціальних відносин між людьми. Така позиція випливає з антропологічного песимізму Нібура, а головною проблемою суспільних відносин є прояви

колективного егоїзму. Саме через колективний егоїзм Нібур розділяє індивідуальну мораль, що може керуватись принципами любові, й суспільну мораль, яка повинна знешкоджувати колективний егоїзм і діяти у категоріях справедливості та забезпечення порядку. Саме у такому контексті Нібуром вводяться етичні категорії «дітей світла» як наївних ідеалістів, які не розуміють складності соціальних відносин і віддають перевагу ідеальному над реальним, і «дітей темряви» як цинічних егоїстів, які використовують всіх інших людей задля власної користі й шукають власного блага, а не загального. На думку Нібура, тільки реалісти можуть ефективно протистояти «дітям темряви» і захищати суспільство від перемоги зла.

У ***підрозділі 2.3 «Теологічний метод»*** дається оцінка теологічному методу Рейнхольда Нібура. Зазначено, що теологічний метод Нібура в цілому є антропологічним і апологетичним, що, по-перше, проявлялось у фокусі на практичний сенс Євангелії у сучасному житті, і, по-друге, полягало у доведенні актуальності християнства в секулярному суспільстві. Стенлі Гренц, Девід Девіс і Кирило Ніконов погоджуються у тому, що Нібур розкривав глибинну сутність людини і знаходив такі сенси, які секулярний світ не міг запропонувати.

Іншим важливим компонентом теології Нібура є концепція обмеженої справедливості, з якої випливає неможливість побудувати Царство Боже на землі чи втілити будь-які біблійні ідеали в історії, через загальну спотвореність людської природи гріхом. Біблійна антропологія людини у християнському реалізмі розкривається у трьох тезах: по-перше, людина є створена за Божою подобою, але є обмеженою, по-друге, на людей потрібно дивитись із точки зору Бога, а не здібностей чи зв'язку з природою, по-третє, через загальність гріховної природи кожна людина в першу чергу заслуговує на любов, але не на довіру. На думку Олександра Ворохобова, релігійно-герменевтична система Нібура будується на діалектиці парадоксу К'єркегора і на антропології Паскаля. Крім того, теологія Нібура є поверненням до ідей Реформації, а концепція здатності до самотрансценденції у спілкування з Богом походить від ідей Августина.

У ***підрозділі 2.4 «Політичний метод»*** розглядається зв'язок політичної методології Нібура з історією, соціально-політичною філософією та політичною теологією. Ідея політичного методу Нібура полягала у встановленні динамічних відносин між християнством і політикою, а практичною стороною політичної етики були захист демократичного суспільного ладу і спростування хибних ідеалістичних уявлень про відносини між різними соціальними групами. Ідеї політичної етики Нібура були втілені у політичному реалізмі, разом із Джорджем Кеннаном і Гансом Моргентау. Політичний реалізм опонував оптимістичному погляду на міжнародні відносини, проголошуючи панівною мораллю для нації захист особистих інтересів на міжнародному рівні. Крім того, головною складовою політичного реалізму була «політика сили», яка наголошувала на важливості інструментів примусу до виконання домовленостей, як гаранту ефективного ведення політики. Таким чином, доведено, що християнський реалізм у політиці спрямований на стримування неадекватних та невпорядкованих імпульсів і забезпечення суспільно-політичної рівноваги, яка б призводила до розвитку суспільства й давала можливість користуватись свободами заради загального блага.

У **третьому розділі «Етичні діалоги християнського реалізму»** демонструється ставлення Рейнхольда Нібура до провідних суспільно-політичних концепцій, а також розкривається позиція християнського реалізму щодо ролі релігійних спільнот у публічному дискурсі.

У ***підрозділі 3.1 «Діалог з соціалізмом»*** описується позиція християнського реалізму щодо марксистських і колективістських ідей. В першу чергу потрібно зазначити, що Нібур вважає критику капіталізму марксистами небезпідставною. На його думку, бідні соціальні групи не можуть скористатись інструментами індивідуалістичного та капіталістичного ладу задля захисту своїх інтересів і покращення рівня життя. Бідні й неосвічені люди схильні ототожнювати себе із своєю соціальною групою, тому ідеї колективізму відповідають їхньому світогляду.

Доведено, що Нібур розглядав соціальну нерівність як джерело соціальної несправедливості, а також вважав її історично обумовленою. Головною причиною соціальної несправедливості є прояв колективного егоїзму соціальних груп як поведінки, яка керується власною вигодою, замість здатності до прояву любові та турботи про загальне благо. У християнському реалізмі соціальна нерівність походить із нерівності розподілу привілеїв, а не лише багатств. Тому погляд Нібура на соціальну справедливість є більш комплексним, порівняно з марксистськими ідеологами, та позбавленим ілюзій щодо визначальної ролі багатств або розуму у встановленні соціальної справедливості. Також, на відміну від марксистів, Нібур захищав право власності. Розглянуто історичні витоки ідей загальної рівності через відмову від права власності й встановлено, що такі ідеї висловлювались соціальними рухами Радикальної Реформації.

Через те, що ідеал суспільної рівності соціалізму проголошується не через етичне бачення суспільства, а через почуття заздрості до інших, яка виникла з нерівності і несправедливості людського життя, соціалісти, швидше, погоджуються на несправедливість, страждання та бідність у відношенні до всього суспільства, ніж на виражену суспільну нерівність, при якій значна частка людей будуть жити у добробуті. З цього можна зробити висновок, що в цілому Нібур засуджує лицемірство марксизму, аморальність та спекуляції на надіях на світле майбутнє, які сягають релігійного виміру і через це не можуть бути втілені.

У ***підрозділі 3.2 «Діалог із лібералізмом»*** розглядаються особливості світогляду середнього класу і еліт, які, за християнським реалізмом, є головними носіями ліберальних ідей. Середній клас через формалізацію суспільного договору намагається розповсюдити норми індивідуалістичної моралі на все суспільство. З точки зору християнського реалізму, така позиція допустима до тих пір, поки вона є проявом щирих зусиль із втілення моральних ідеалів у суспільних відносинах.

Однак, розуміючи, що середній клас є головним отримувачем зиску з демократичного суспільного ладу, Нібур, однак, захищає його, як оптимальний та такий, що створює можливості для всіх суспільних груп отримати політичне представництво через загальне виборче право і захищати свої інтереси в економічній та політичній площинах. Але, на відміну від апологетів вільного ринку, зокрема Фрідріха Гаєка, Нібур не вважав саму по собі ринкову конкуренцію благом, тому що суспільні відносини завжди є зіткненням інтересів. Його рецепт щодо забезпечення

рівності й балансу в суспільстві містить чотири тези. По-перше, потрібно обмежити силу на користь моральних та раціональних життєвих аргументів. По-друге, підпорядкувати силу, як все ж таки необхідну, до відповідальності всього суспільства. По-третє, знищити такий тип сили, який не можна зробити соціально відповідальним. По-четверте, запровадити моральні самообмеження до тих типів влади, які неможливо взяти під контроль суспільства.

Таким чином, критика Нібуром ліберальних ідей полягає у таких тезах. По-перше, це надмірна раціоналізація індивідів та суспільних відносин у цілому. По-друге, ліберальні ідеалісти не враховують історичного контексту розвитку суспільних відносин. По-третє, ліберальні ідеї тяжіють до індивідуалізму та не враховують інтересів інших соціальних груп, демонструючи лицемірство у відносинах між соціальними групами. По-четверте, через надмірну раціоналізацію людей, лібералізм спирається на розум, освіту і технології, відкидаючи моральні й релігійні чинники.

У ***підрозділі 3.3 «Діалог із тоталітаризмом»*** розглядається критика Нібуром моделей суспільного ладу, заснованих на використанні сильного державного апарату і механізмів державного примусу. Така позиція Нібура стосується нацистської та комуністичної ідеології, а також ідей радикального пацифізму, що, з точки зору Нібура, не можуть захистити жодне суспільство від небезпеки тоталітаризму. Нібур спростовує ідею аморальності насилля, натомість висуваючи тезу про аморальність злої волі та моральної обґрунтованості застосування насилля для захисту.

Розглядаючи феномен нацизму, Нібур окремо виділяє німецький релігійний песимізм як суспільний фундамент, а також описує феномен втрати демократії демократичним шляхом як «штучне варварство», яке примусово об’єднує суспільство на засадах трайбалізму та культу верховної особи, у той самий час ведучи боротьбу проти інакших елементів всередині суспільства.

Комуністичний режим розглядається Нібуром як «сучасна утопія», яка намагається побудувати справедливе суспільство шляхом несправедливої революції та встановлення «тимчасової диктатури» для знищення ворогів нового суспільного ладу. Після встановлення режиму й отримання повноважень нова диктатура переходить до пошуку внутрішніх ворогів і забезпечення рівності суспільства, але фундаментальна проблема полягає у тому, що природний егоїзм людини при цьому називають пережитком капіталістичної системи. Тому спроби забезпечення примусової єдності через тиранію є утопічними та протиприродними для людей, а ідеї комуністичних функціонерів є таким самим лицемірним захистом інтересів привілейованого класу, як і у правлячому класі будь-якого суспільного устрою.

Таким чином, жоден суспільний устрій, побудований на насиллі, не може утримувати сам себе в довгостроковій перспективі, тим паче, не може забезпечити навіть відносної справедливості.

У ***підрозділі 3.4 «Діалог із релігіями»*** описується внесок релігій і релігійних спільнот у забезпечення суспільної гармонії та діалогу між суспільними групами. У християнському реалізмі роль релігії розглядається через вплив на індивіда і суспільство. Вплив релігії на індивіда проявляється у збагаченні особи моральними якостями. Вплив релігії на суспільство відбувається через поширення етичних стандартів і забезпечення суспільної рівноваги. З точки зору християнського

реалізму, головними моральними ресурсами релігії є любов, совість і смирення. У той же час, головною небезпекою релігії є фанатизм і нетерпимість до інших, які руйнують засади плюралізму, діалогу і суспільної рівноваги.

Однією з небезпек для релігійних спільнот є розчарування у неможливості втілити моральні ідеали релігії у сучасному суспільному житті, що призводить до політичної індиферентності або до пораженства. Тому Нібур стверджує міленіальну перспективу для усвідомлення місії релігійних спільнот і наголошує на остаточному втіленні ідей Божого Царства у вічності Божою силою, а не людськими спробами. Найголовнішим завданням релігії, з суспільної точки зору, є поширення ідей терпимості й взаємної поваги до інших, що призводить до збереження і примноження релігійної та культурної різноманітності.

**Четвертий розділ «Здобутки та сучасний контекст християнського реалізму»** присвячено аналізу здобутків і досягнень християнського реалізму, а також спробі контекстуалізації ідей соціально-політичної етики християнського реалізму в українському суспільстві на початку XXI століття.

***Підрозділ 4.1 «Здобутки та результати християнського реалізму»*** розкриває внесок Рейнхольда Нібура у філософську і християнську суспільну думку XX століття. Аналізу результатів діяльності Нібура присвячені праці Гері Доррієна, Келлі Маешіро, Джона Діггінса, Робіна Ловіна та інших науковців. В цілому, зазначено, що з часом погляди Нібура змінились із прагматичних до прагматико-ліберальних. На думку Доррієна, коли Нібур з однодумцями отримали вплив на правлячу верхівку Демократичної партії США, це призвело до пом'якшення риторики богослова щодо економічної справедливості, а потім загалом до її припинення.

Таким чином, практична реалізація Нібуром християнського реалізму не була успішною через протиріччя між проголошеними ідеями та їх втіленням у таких сферах: повернення до ідеології статус-кво, перетворення в ідеологію соціального капіталізму у внутрішній політиці, перетворення в ідеологію американського імперіалізму у міжнародній політиці. Всі ці практичні проблеми обумовлені фактором похідності від прагматизму, який не мав власної ідеологічної спрямованості, проте намагався виконувати роль майданчика для всіх ідеологій. Для успішного втілення ідей у життя потрібно мати власний наратив й етичну систему, яка не може бути загальною, тому що вступає у конфлікт з іншими системами. Але, незважаючи на відсутність власного наративу, який би міг створити світоглядно-теологічну концепцію, християнський реалізм є важливим інструментом для забезпечення рівноваги у суспільстві, протидії злу та забезпечення виходу із кризи. Тому в XXI столітті у США до ідей Нібура повертаються і праві, і ліві політики.

У ***підрозділі 4.2 «Християнський реалізм у контексті українського суспільства на початку XXI століття»*** здійснюється порівняння проблем сучасного українського суспільства з викликами, які успішно можна подолати за допомогою соціальної та політичної етики християнського реалізму. Наявність в українському суспільстві як мінімум двох рис, проти яких спрямований реалізм Нібура – наївності та ідеалізму, робить доцільним розгляд та розробку механізмів суспільної взаємодії, які б за допомогою реалістичної перспективи допомогли подолати суспільні ілюзії та вийти з світоглядної та суспільної кризи українського

народу. Але у той самий час, потрібно враховувати український суспільний контекст, який очевидно відрізняється від контексту суспільства США.

Через поширеність в українському суспільстві світогляду усвідомленої бідності, який є плідним підґрунтям для розвитку соціалістичних ідей, здійснюється порівняння теології визволення як спорідненої до марксистських і соціалістичних ідей та християнського реалізму. Історично конфлікт між християнським реалізмом і теологією визволення обумовлений ставленням латиноамериканських країн до США як до загарбника та експлуататора. Водночас, християнський реалізм вважався теологією американського істеблішменту, який і був відповідальним за пригнічення країн. Але на філософсько-світоглядному рівні різниця між християнським реалізмом та теологією визволення полягає у різній інтерпретації прояву Бога в історії.

Денніс МакКанн виділяє чотири ключові відмінності між християнським реалізмом і теологією визволення. По-перше, це підхід до наставництва, по-друге, це погляди на ідеологію та метод формування теологічної системи, по-третє, теології мають різний герменевтичний базис, по-четверте, це різний підхід до окреслення границь можливостей інтерпретацій і усвідомлення. Узагальнюючи, МакКанн пише, що християнський реалізм і теологія визволення уособлюють два різних християнських світогляди, бачення ролі та місії християнства у світі. Для християнського реалізму відносини з Богом можуть бути описані в категоріях парадоксу. Бог парадоксу для людства є прихованим, невпізнаваним, але таким, що діє через смиренних і вірних. Для теології визволення Бог, навпаки, відкриває Себе людству в акті Виходу, відкрито приймає участь у процесі визволення і може бути пізнаний через прояв у боротьбі на захист знедолених.

Ідеологічні розбіжності між ними полягають у тому, що теологія визволення звільняє пригноблених від відповідальності за їхній стан та перекладає її на більш успішні суспільні групи і на Бога. У той же час християнський реалізм наголошує на особистій відповідальності за кожне рішення з урахуванням можливих наслідків, а також на важливості вирішення проблем на своєму рівні. Такий підхід демонструє близькість ідей солідарності від католицької соціальної доктрини до соціальної етики християнського реалізму.

Для формування політичної теології, що буде мати практичну суспільну цінність, українській християнській спільноті потрібно відмовитись від того, що Нібур називав політичною індиферентністю та пораженством, і визнати, що політика є сферою суспільних відносин і не може бути аполітичною. Важливість християнського реалізму для сучасної української теології полягає у тому, що він може бути застосований до будь-якої концепції і проголошує важливість оцінки ідей, рішень і подій у вимірі реалістичності, тобто практичної здійсненності, яка враховує недоліки й обмеження світу, суспільства та окремих людей.

## ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз соціально-політичної етики у християнському реалізмі Рейнхольда Нібура. Розглянуто історичні та філософські передумови розвитку християнського реалізму. Простежено спорідненість християнського реалізму та неоортодоксії. Встановлено, що загальний

внесок неоортодоксії у розвиток протестантської теології полягає у таких основних тезах: визначення теології одкровення як такої, де Богопізнання відбувається через самовідкриття Бога у Христі, керигматичний фокус біблійної теології, наголос на історичному контексті теологічної традиції, повернення до здобутків Реформації, екуменічний наголос та пошук спільного між різними вченнями.

При аналізі методологічного підходу Рейнхольда Нібура було розглянуто історичний, етичний, теологічний та політичний методи у християнському реалізмі.

Аналіз соціально-політичної етики християнського реалізму проведено у формі діалогів із суспільно-політичними викликами того часу. Зазначено антропологічність етики і фокус на відносинах між соціальними групами. Відносини між соціальними групами Нібур описував за допомогою марксистського класового інструментарію. У першу чергу це зумовлено обізнаністю Нібура з марксистською ідеологією, але також можна вважати, що теолог використовував інструментарій марксизму, щоб довести хибність його положень і продемонструвати ідеалістичність ілюзії саме за допомогою мови марксистів.

Зазначено, що власність розглядається у християнському реалізмі як джерело економічного впливу, що на індивідуальному рівні здебільшого виконує захисні функції, а на рівні спільнот та еліт може перетворюватись на інструмент агресії у відношенні до більш слабких. Тому позиція християнського реалізму полягає в обмеженні економічної агресії через розвиток моральних і суспільних запобіжників.

Наголошено, що критика лібералізму з боку Нібура містила у собі такі пункти: ідеалістичний раціоналізм, намагання розповсюдити ідеї індивідуалізму на всі соціальні групи, відсутність діалогу з іншими соціальними групами, які не приймають категорії індивідуалізму. Християнський реалізм критикує ліберальні ідеї за позитивістську позицію, що ідеалізує розвиток технологій і систем навчання, які повинні допомогти побудувати ідеальне суспільство.

При розгляді феномену виникнення тоталітарних держав зазначено, що їх головною рисою є примусова гомогенізація та боротьба з інакшістю всередині нації. Цей суспільний перехід може досягатись через повернення до культурної форми первісних релігій, як у фашистській Німеччині, або через встановлення тимчасової диктатури для боротьби з внутрішніми ворогами, як у СРСР. В обох випадках тоталітаризм є виправданням для отримання максимуму суспільних привілеїв правлячими елітами. На прикладі тоталітарних країн доведено, що примусова єдність існує тільки тоді, коли існує фактор примусу до єдності, тому тоталітарні країни не можуть побудувати ідеальне суспільство. Також підкреслено, що, з точки зору християнського реалізму, єдиним механізмом захисту демократії від тоталітаризму та зовнішньої агресії є економічна або збройна сила.

Під час діалогу з релігіями розглянуто два фактори впливу релігії на суспільство – індивідуальний та суспільний чинники. Роль релігії у соціальних відносинах полягає у демонстрації гріховності окремої людини та у забезпеченні її інструментами для подолання цієї гріховності. Описано релігію як джерело індивідуальної моралі для особистих відносин. Зазначено, що згідно християнського реалізму, головними здобутками релігії є здатність до індивідуальних відносин, заснованих на любові, можливість до прояву смирення у суспільстві в результаті

усвідомлення власної обмеженості та гріховності, а також здатність поширювати релігійну мораль на інших людей.

Продемонстровано, що причини ізоляції релігійних спільнот від суспільно-політичних процесів полягають у неправильному застосуванні релігійної моралі та спробі застосувати індивідуальну мораль у якості суспільної і політичної моралі. Зазначено, що головна роль церкви як суспільної інституції – бути моральним запобіжником для всього суспільства на всіх соціальних рівнях.

Під час розгляду здобутків і сучасного контексту християнського реалізму було продемонстровано результати прихильності Нібура до прагматично реалістичних концепцій та еволюцію суспільно-політичної позиції з розвитком його ідей. Також виявлено спорідненість ідей християнського реалізму і концепцій влади та підозри у постструктуралізмі. Аналіз повернення ідей Нібура в американський публічний дискурс після теракту 11 вересня 2001 року дає підстави вважати, що християнський реалізм є дієвою ідеологією для подолання кризових часів і вирішення складних суспільних проблем.

Аналіз сучасної української суспільно-політичної ситуації продемонстрував такі ключові проблеми: світогляд пригноблення та усвідомленої бідності, пошук ідеалістичних шляхів подолання суспільних криз і небажання брати на себе відповідальність за сучасний стан суспільства. Крім того, суспільство не має дієвих засобів для протидії цинічним групам, що можуть бути образно визначені як «діти темряви»: олігархи, популістичні політики, зовнішні агресори. Для вирішення цієї проблеми вважається доцільним введення у публічний дискурс реалістичних категорій оцінки дійсності та використання понять «реальне-нереальне» і «можливе-неможливе» на однаковому рівні з моральними оцінками «добре-погано» й прагматичними оцінками «вигідно-невигідно».

Порівняння християнського реалізму з теологією визволення продемонструвало розбіжності в ідеології, методології та практиці втілення вчень у життя. Екзистенційний підхід суджень християнського реалізму протиставляється динамічному праксису спільнот теології визволення.

Таким чином, дискурс християнського реалізму відкриває нові можливості для усвідомлення механізмів подолання суспільної кризи, розвитку індивідуалізму, особистої відповідальності та розбудови українського суспільства на засадах діалогу і взаємної поваги. Це повинно відбуватись через залучення всіх активних верств населення, зокрема свідомих християн, до розбудови громадянського суспільства через вихід релігії в публічний простір на прагматичному рівні, позбувшись статусу ідеалістичних інституцій, далеких від актуальної реальності.

## СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті в українських фахових наукових виданнях*

1. Бринов В. В. Толерантність і співіснування соціальних груп у працях Рейнхольда Нібура, *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, № 20 (2), 2020. С.68-77.
2. Бринов В. В. Етика бідних у християнському реалізмі, *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, № 21 (3), 2020. С. 79-88.

3. Бринов В. В. Право власності у християнстві та філософії Рейнхольда Нібура, *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, № 23 (5), 2020. С. 92-100.
4. Бринов В. В. Єднальна роль релігії у суспільстві з точки зору християнського реалізму, *Мультиверсум. Філософський альманах*, Випуск 1 (171) Том 1, 2020. С. 191-204.
5. Бринов В. В. Зв'язок християнського реалізму Рейнхольда Нібура та неоортодоксії, *Українське Релігієзнавство*, № 90, 2020. С. 88-104.

*Стаття в іноземному фаховому науковому виданні:*

6. Бринов В. В. Діти світла та діти темряви: етична площина християнського реалізму, *Evropský filozofický a historický diskurz,* Volume 6 Issue 1, 2020. P. 160-165.

## АНОТАЦІЯ

***Бринов В. В.*** **Соціально-політична етика християнського реалізму Рейнхольда Нібура.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2021.

Дисертація присвячена комплексному аналізу соціально-політичної етики у християнському реалізмі Рейнхольда Нібура. Феномен християнського реалізму розглядається як теологічна та філософська концепція, що була розроблена Рейнхольдом Нібуром та мала значний вплив на суспільство США у 1940-1950 роках. Рейнхольд Нібур починав розвиток своїх ідей саме з визнання невідповідності теології та практичного церковного служіння до проблем і викликів часу, і ці рефлексії привели його до того, що вплив богослова на суспільство був більшим, ніж на церкву.

Християнський реалізм Нібура розглядається як повернення до християнських євангельських цінностей у суспільно-політичному просторі і як демонстрація здатності християнства відповідати на складні запитання сучасності. Головними рисами християнського реалізму є практичність та прагматичність, біблійна етична спрямованість, а також чесність і відкритість у визнанні обмежених людських можливостей.

Варто зазначити, що в українському академічному просторі відсутні дослідження феномену християнського реалізму, немає досліджень творчості братів Рейнхольда та Хельмута Річарда Нібурів та перекладів українською мовою творів зазначених вище авторів. Більше того, деякі протестантські теологи не розрізняють творчості братів Нібурів і вважають їх однією людиною, тим самим несвідомо вводячи в оману аудиторію та припускаючись невірних висновків у своїх дослідженнях соціально-політичної теології. Тому дисертаційне дослідження спрямоване на подолання цього недоліку і фокусується на творчості Рейнхольда Нібура, його соціально-політичних концепціях, а також на практичній можливості

використання ідей християнського реалізму в контексті українського суспільства початку XXI століття.

**Ключові слова:** християнський реалізм, Рейнхольд Нібур, неоортодоксія, соціально-політична етика, публічна теологія.

## ABSTRACT

***Brynov V. V.*** **Socio-political ethics of Reinhold Niebuhr's Christian Realism.** – The manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Philosophy in specialization 09.00.14 – Theology. – National Pedagogical Dragomanov University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2021.

Thesis is devoted to the complex analysis of social and political ethics in Christian realism of Reinhold Niebuhr. The phenomenon of Christian realism is considered as a theological and philosophical concept, developed by Reinhold Niebuhr, and it made a significant impact on US society in 1940-1950. Reinhold Niebuhr began to develop his ideas by acknowledging the inconsistency of theology and practical church service to the problems and challenges of his time, and the result of these reflections was that Niebuhr's influence on society was greater than on the church.

Niebuhr's Christian realism is considered as a return to Christian evangelical values in the socio-political space, and as a demonstration of Christianity's ability to answer the complex questions of contemporary world. The main characteristics of Christian realism are practicality and pragmatism, orientation on biblical ethics, as well as honesty and openness in recognizing human limitations.

We should note that in the Ukrainian academic space, there are no studies of the phenomenon of Christian realism, no studies of the works of the brothers Reinhold Niebuhr and Helmut Richard Niebuhr, and there are no works of these authors translated into Ukrainian. Moreover, some Protestant theologians do not make distinction between the works of the Niebuhr brothers and consider R. Niebuhr as one person, thus misleading the audience and assuming incorrect conclusions in their studies of socio-political theology. Therefore, goal of the research is overcoming this drawback, and it focuses on the Reinhold Niebuhr's activities, his social and political concepts and the practical usage of the Christian realism ideas in Ukrainian society in the early XXI century.

**Keywords:** christian realism, Reinhold Niebuhr, neo-orthodoxy, socio-political ethics, public theology.

## АННОТАЦИЯ

***Брынов В. В. Социально-политическая этика христианского реализма Рейнхольда Нибура.*** – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.14 – Богословие. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2021.

Диссертация посвящена комплексному анализу социально-политической этики в христианском реализме Рейнхольда Нибура. Феномен христианского реализма рассматривается как теологическая и философская концепция, которая была разработана Рейнхольдом Нибуром и имела значительное влияние на гражданское общество США в 1940-1950 годах. Рейнхольд Нибур начинал развитие своих идей именно с признания несоответствия теологии и практического церковного служения относительно проблем и вызовов своего времени, и эти рассуждения привели к тому, что влияние Нибура на общество было большим, чем на церковь.

Христианский реализм Нибура рассматривается как возврат к христианским евангельским ценностям в общественно-политическом пространстве, и как демонстрация способности христианства отвечать на сложные вопросы современности. Главными чертами христианского реализма являются практичность и прагматичность, библейская этическая направленность, а также честность и открытость в признании ограниченности человеческих возможностей.

Стоит отметить, что в украинском академическом пространстве отсутствуют исследования феномена христианского реализма, отсутствуют исследования творчества братьев Рейнхольда и Хельмута Ричарда Нибуров, а также отсутствуют переводы произведений указанных выше авторов на украинский язык. Более того, некоторые протестантские теологи не различают творчества братьев Нибуров и считают их одним человеком, тем самым неосознанно вводя в заблуждение аудиторию и допуская неверные выводы в своих исследованиях социально-политической теологии. Поэтому диссертация направлена на преодоление этого недостатка и фокусируется на творчестве Рейнхольда Нибура, его социально-политических концепциях, а также на практической возможности использования идей христианского реализма в контексте украинского общества начала XXI века.

Сравнение христианского реализма с теологией освобождения продемонстрировало различия в идеологии, методологии и практике воплощение учений в жизнь. Экзистенциальный подход суждений христианского реализма противопоставляется динамическому праксису сообществ теологии освобождения.

Доказано, что дискурс христианского реализма открывает новые возможности для осознания механизмов преодоления социального кризиса, развития индивидуализма, личной ответственности и развития украинского общества на принципах диалога и взаимного уважения. Это должно происходить через привлечение всех активных слоев населения, в частности сознательных христиан, к развитию гражданского общества через выход религии в публичное пространство на прагматическом уровне, избавившись статуса идеалистических институтов, далеких от актуальной реальности.

**Ключевые слова:** христианский реализм, Рейнхольд Нибур, неоортодоксия, социально-политическая этика, публичная теология.